

Apollonia du Pont (Sozopol). La nécropole de Kalfata (Ve–IIIe s. av J.-C.). Fouilles franco-bulgare (2002–2004), A. Hermary, K. Panayotova, A. Baralis, M. Damyanov, A. Riapov, avec des contributions de Ph. Columbeau, B. Devillers, M. Gyuzelev, A. Keenleyside, A.-S. Koeller, N. Marriner, Chr. Morhange, D. Nedev, A. Richier, Bibliothèque d'Archéologie Méditerranéenne et Africaines 5, Paris, 2010, 300 p., 129 pl.

Cartea, apărută în seria Bibliothèque d'Archéologie Méditerranéenne et Africaines, este rezultatul unui proiect al CNRS în colaborare cu Academia Bulgară de Științe, mai precis între Centrul Camille Jullian din Aix-en-Provence (A. Hermary, A. Baralis, A. Riapov) și Institutul de Arheologie din Sofia (K. Panayotova)³. Proiectul, desfășurat în două etape, săpături (2002–2004) și publicarea rezultatelor (2005–2007), a avut ca obiectiv cercetarea unei porțiuni (300 m²) din necropola plană de la Kalfata, una dintre necropolele Apolloniei, care se întinde la sud de cetate, pe litoralul golfului Mării Negre dintre capul Harmanité și capul Kolokite. Cercetările echipei franco-bulgare au scos la lumină 56 de morminte (47 de înhumăție și nouă de incinerăție), la care se adaugă 35 de depozite și 11 mici vetre conținând ofrande. Acestea fac parte dintr-o necropolă plană, care a funcționat din a doua jumătate a sec. V a.Chr. până la sfârșitul sec. III a.Chr., perioada cea mai înfloritoare a Apolloniei Pontice (azi Sozopol).

Cercetările sistematice din această necropolă au început în 1946 și au fost continuate cu întreruperi până în prezent, descoperindu-se în jur de 3000 morminte⁴. Volumului editat de I. Venedikov (*Apolonija: Razkopkite v nekropola na Apolonija prez 1947–1949 g.*, Sofia 1963), care publică cele 801 morminte săpate la sfârșitul anilor 40 ai secolului trecut, li se adaugă în ultimele decenii o serie de articole,

³ Este de amintit aici volumul realizat ca urmare a unei colaborări olandezo-bulgare: R. Docter, K. Panayotova, J. de Boer, *Apollonia Pontica 2007*, Gent, 2008, 188 p.

⁴ 1200 morminte doar în perioada 1992–2008, căroră li se adaugă alte sute de morminte din săpăturile mai vechi, o bună parte încă inedite, cf. K. Panayotova, *The necropolises of Apollonia Pontica*, în D.V. Grammenos, E.K. Petropoulos (ed.), *Ancient Greek Colonies in the Black Sea*, vol. 1, Thessaloniki, 2003, p. 123.

fie sinteze⁵, fie rapoarte de săpătură în AOR (Arheologičeskiy otkritiya i razkopki). Ca și în monografiile anterioare privitoare la necropolele Apolloniei, lucrarea de față cuprinde, pe lângă descrierea și analiza contextului arheologic, și numeroase studii de materiale: ceramice, obiecte minore, studii de antropologie. De data aceasta însă, avem de-a face cu o lucrare într-o limbă de circulație internațională.

Lucrarea este structurată în trei părți. Prima parte are rolul de introducere în topografia și istoria Apolloniei, cuprinzând la rândul ei cinci capitole. Astfel, în primul capitol, A. Hermary și A. Baralis fac o prezentare generală a istoriei cetății (p. 11–17), cu principalele episoade, documentate în principal pe baza surselor literare și epigrafice (momentul colonizării, relațiile cu Atena, Filip II, Lysimach, cu dinastia traci, cu Mithridates Eupator, războiul cu Messambria). Cel de-al doilea capitol, destinat istoriei cercetărilor de la Apollonia (p. 19–22), realizat de K. Panayotova, insistă mai ales asupra primelor cercetări din sec. XIX, anterioare sfârșitului celui de-al Doilea Război Mondial, nu numai pentru caracterul lor mai puțin cunoscut, cât pentru însemnătatea descoperirilor. Cercetările sistematice, începute în anii 1946–1949, au continuat în deceniile următoare, fiind prilejuite și dictate în bună parte de lucrările edilitare.

Al treilea capitol este un studiu de geoarheologie, realizat de o echipă de geografi a centrului CEREGE al Universității din Provence: Chr. Morhange, B. Devillers, N. Marriner (p. 23–30). Obiectivele cercetării acesteia au fost stabilirea cadrului geografic (paléoenvironnement) al necropolei Kalfata și localizarea porturilor Apolloniei. În primul caz, stratigrafia indică apropierea litoralului în faza inițială a necropolei, pentru ca apoi mormintele din sec. IV a.Chr. să fie complet săpate în nisipul plajei și acoperite

⁵ Vezi *supra*, n. 2.

de asemenea cu cel rezultat din depuneri eoliene (p. 30). În ceea ce privește portul antic, carote realizate în actualul port turistic, situat la vest de peninsula Skamni, susțin ipoteza existenței în Antichitate, în această zonă, a unui port natural „deschis” (p. 27). Studiul indică, la fel ca în alte cazuri recente (peninsula Taman, Histria), o variație a nivelului Mării Negre sub 1 m în mileniul I a.Chr., mult mai puțin decât se credea în a doua jumătate a secolului trecut.

Al patrulea capitol al părții introductive a volumului este dedicat spațiului urban și teritoriului cetății (p. 31–38). Acesta a fost realizat de D. Nedev (Muzeul din Sozopol), care a condus săpăturile de salvare din orașul modern, și M. Gyuzelev (Muzeul din Burgas), autor al unei lucrări despre așezările de pe coasta vest-pontică dintre capul Emine și Byzantion⁶. Sunt menționate în primul rând edificiile cele mai însemnate descoperite până în prezent, publicate lapidar și într-o sinteză din 2003⁷, precum sanctuarul Afroditei Syrie, sanctuarul Hekatei, un sanctuar necunoscut, un edificiu cu caracter public, o serie de cisterne, ce asigurau alimentarea cu apă, cărora li se adaugă ateliere metalurgice și ceramice, locuințe. Prima parte a cărții se încheie cu un capitol general despre necropolele Apolloniei, capitol realizat de K. Panayotova, care se ocupă cu cercetarea acestora din 1992 (p. 39–46). Sunt prezentate pe scurt necropolele plane și tumulare din toate perioadele cetății, din epoca arhaică până în cea romană-bizantină, situate între peninsula Skamni și peninsula Boudjaka (fig. 18, p. 40). O parte dintre autorii lucrării de față au publicat în ultimii ani numeroase sinteze referitoare la istoria și evoluția

cetății în lucrări cu o largă circulație. Aceștia reiau aici aceleași idei și informații, singurele noutăți fiind cercetările geo-arheologice și câteva săpături din interiorul cetății.

Cea de-a doua parte a cărții prezintă săpăturile din anii 2002–2004 (p. 49–134) și este structurată în două capitole: în primul se are în vedere stratigrafia și construcțiile din arealul cercetat (p. 49–82), iar în cel de-al doilea, autorii fac o descriere detaliată a celor 56 de morminte (p. 83–116), 35 de depozite (p. 117–129) și 11 vetre (p. 130–134). Este o descriere de tip catalog, care prezintă fișa fiecărui complex (stratigrafie, inventarul obiectelor și datare). Tot aici se face o periodizare a necropolei, stabilindu-se patru etape de funcționare a acesteia.

În cea de-a treia parte a cărții, care, de altfel, este și cea mai consistentă, sunt sintetizate rezultatele cercetării. Principalele observații privitoare la practicile și ritualurile funerare sunt expuse de către A. Baralis (p. 139–164). Plecând de la descoperirile franco-bulgare, autorul aduce în discuție, cu ajutorul unor analogii din lumea greacă, diverse aspecte ale practicilor funerare întâlnite aici. Câteva dintre observații sunt interesante, puțin discutate pentru alte colonii, precum spargerea intenționată a fundului vasului înaintea depunerii acestuia sau o discuție largă, referitoare la vetrele din interiorul necropolei. Anumite aspecte ale ritualurilor funerare sunt completate de A. Hermary cu un raport despre resturile de faună al lui Ph. Columbeau (p. 165–173). Un subcapitol despre mormintele de copii (A.-S. Koeller, p. 173–178) încheie capitolul dedicat practicilor funerare. Cel de-al doilea capitol este destinat publicării inventarelor funerare pe categorii de material, astfel: ceramica pictată, în primul rând atică cu figuri roșii (A. Hermary, p. 179–193), ceramica cu firnis (A. Riapov, M. Damyanov, p. 193–228), ceramica comună (A. Riapov, M. Damyanov, p. 229–247), figurinele din teracotă și vasele plastice (K. Panayotova, A. Hermary, p. 247–253), țiglele ștampilate (K. Panayotova, A. Hermary, p. 253–254), obiectele din metal inclusiv monedele (K. Panayotova, A. Hermary, p. 254) și diverse obiecte din sticlă, os (K. Panayotova, A. Hermary, p. 262–265).

Un studiu de antropologie, realizat de Anne Keenleyside, este anexat la sfârșitul volumului (p. 267–282). Acesta are în vedere un lot de 240 de schelete, provenind din săpăturile recente ale

⁶ M. Gyuzelev, *The West Pontic Coast between Emine Cape and Byzantion during the First Millennium BC*, Burgas, 2008.

⁷ D. Nedev, *Apollonia Pontica (end of 7th–1st centuries BC)*, în D.V. Grammenos, E.K. Petropoulos (ed.), *Ancient Greek Colonies in the Black Sea*, vol. 1, Thessaloniki, 2003, p. 101–106, 120–123. Acestea i se adaugă: A. Baralis, M. Gyuzelev, D. Nedev ș.a., *Aperçu sur l'organisation urbaine d'Apollonia du Pont. La parcelle UPI XI–XII–515, în The Bosphorus. Gateway between the ancient West and East (1st millennium BC – 5th century AD). Proceedings of the Fourth International Congress on the Black Sea Antiquities. Istanbul, Oxford, 2013*, p. 315–323.

K. Panayotova. Sunt discutate diferite aspecte ale patologiei scheletale și dentale a lotului respectiv, cu specială privire asupra celui provenit din săpăturile echipei franco-bulgare de la Kalfata.

Fiecare capitol este însoțit de o ilustrație de foarte bună calitate. Bibliografia (p. 283–300) și 129 planșe color încheie acest volum.

Publicarea detaliată a unor săpături, fie ele restrânse ca întindere, precum și o serie de studii interdisciplinare (de geo-morfologie, paleo-

faună și antropologie), cărora li se adaugă sinteze privind cercetările din cetate și necropole, așază această carte alături de cea a colectivului condus de Venedikov, apărută în 1963, constituind un punct de reper în bibliografia arheologică a Apolloniei.

Florina Panait-Bîrzescu,
Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”,
București; e-mail: florina12@gmail.com.